

УДК 343.98:005.591

DOI 10.36919/3041-1149(Print).10.2025.115-119

Б. Є. Малов,
аспірант кафедри
кримінального права та процесу,
Державний податковий університет
email: boris.malov14@gmail.com
ORCID 0000-0003-0663-1287

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В БІЗНЕСІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Стаття присвячена кримінологічній характеристиці та запобіганню злочинності у сфері бізнесу в умовах війни. Проаналізовано основні чинники, що сприяють економічним правопорушенням, зокрема ослаблення контролю й державного нагляду, економічну нестабільність, дефіцити, тиск на підприємців, соціально-психологічні аспекти та недосконалість законодавства. Виділено типологію суб'єктів злочинної діяльності, визначено їхні мотиви, методи й рівень впливу на економічні процеси. Запропоновано системний підхід до запобігання злочинності, який поєднує кримінологічний аналіз, економічні та фінансові методи контролю, цифрові платформи моніторингу й соціально-психологічний аналіз. Окрему увагу приділено інтеграції міжнародного досвіду для підвищення ефективності превентивних заходів. Результати дослідження можуть бути використані для формування національної стратегії запобігання економічній злочинності та захисту бізнес-структур у воєнний час, підвищення прозорості діяльності й зміцнення довіри до державних інституцій.

Ключові слова: економічна злочинність, бізнес, кримінологічна характеристика, превенція, суб'єкти злочинності, системний підхід, соціально-психологічний аналіз.

Постановка проблеми. В умовах воєнної агресії функціонування бізнесу стає надзвичайно вразливим до різних видів злочинності, зокрема привласнень, шахрайства, корупційних зловживань та економічних махінацій. Зростання рівня кримінальних посягань у сфері підприємницької діяльності під час війни пояснюється не лише соціально-економічною нестабільністю та обмеженим контролем з боку держави, а й послабленням антикорупційних механізмів і зниженням ефективності правозастосування. Відсутність належного кримінологічного аналізу таких проявів злочинності ускладнює розробку превентивних заходів і створює додаткові ризики для економічної безпеки країни.

Сучасна кримінологія підкреслює потребу в системному підході до вивчення причин і умов вчинення економічних кримінальних правопорушень у бізнесі в період воєнних дій. Це охоплює аналіз мотивів правопорушників, типологізацію злочинних схем, виявлення груп ризику та оцінювання ефективності існуючих превентивних механізмів. Без ґрунтовного наукового обґрунтування кримінологічних характеристик таких кримінальних правопорушень запровадження ефективної державної політики з протидії економічній злочинності є малоефективним, що підкреслює актуальність і практичну значущість цієї теми.

Водночас розвиток нових форм підприємницької діяльності в умовах війни, використання цифрових технологій і дистанційних сервісів створюють як додаткові можливості для економічного розвитку, так і нові канали для злочинної діяльності. Тому дослідження кримінологічних аспектів та запобігання злочинності в бізнесі у воєнний період має стратегічне значення для забезпечення безпеки й стабільності економіки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд сучасних наукових робіт свідчить, що проблема злочинності в бізнесі під час війни привертає все більше уваги кримінологів, юристів і фахівців з економічної безпеки. Дослідження, проведені українськими науковцями, акцентують на зростанні економічних кримінальних правопорушень, зокрема привласнень, шахрайства та корупційних схем у державних закупівлях і підприємницькій сфері під час воєнних дій.

Особлива увага приділяється впливу економічної нестабільності, послаблення контролю та використання воєнного стану як чинника, що стимулює зловживання й корупцію.

Водночас більшість досліджень фіксує суттєві прогалини в типологізації злочинців та систематизації їхніх мотивів і методів дій. Це ускладнює розробку ефективних превентивних заходів та антикорупційних стратегій у воєнний період. Тому наукова значущість актуальної роботи полягає в спробі поєднати кримінологічний аналіз, класифікацію правопорушників та оцінювання ризиків, що створює можливість для формування більш дієвих заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності під час воєнного стану.

Метою статті є вивчення кримінологічних особливостей злочинності в сфері бізнесу під час воєнної агресії та визначення ефективних заходів її запобігання. Дослідження спрямоване на систематизацію знань про типові види економічних правопорушень, аналіз мотиваційних, соціально-демографічних і професійних характеристик осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення в бізнес-середовищі, а також на виявлення ключових чинників, які сприяють їхньому виникненню.

Досягнення цієї мети дає змогу не лише поглибити теоретичне розуміння механізмів економічної злочинності під час війни, а й практично обґрунтувати заходи превенції, спрямовані на підвищення безпеки бізнесу, оптимізацію антикорупційної політики та вдосконалення системи державного контролю за економічною діяльністю в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна ситуація в Україні під час війни створює унікальні умови для формування злочинності в сфері підприємницької діяльності. Масштабна військова агресія супроводжується ослабленням контролю, нестачею ресурсів, різкою зміною економічних та юридичних умов, що формує високі ризики для бізнесу й держави загалом. Зростання економічних кримінальних правопорушень проявляється через шахрайство, контрабанду, зловживання службовим становищем, ухилення від сплати податків, незаконні закупівлі, рейдерські захоплення та інші форми корупційних схем [1, с. 126–132]. У таких умовах традиційні механізми контролю та превенції часто не встигають адаптуватися, що створює сприятливий ґрунт для розвитку тіньової економіки та нових форм злочинності [2, с. 52–56].

Теоретичний аналіз поняття економічної злочинності в умовах війни демонструє, що традиційні визначення, які акцентують на шкоді державним або приватним інтересам, потрібно доповнювати військово-економічним контекстом. Нові обставини, як-от прискорені державні закупівлі, дефіцит товарів і послуг, значні обмеження в логістиці та фінансових операціях, створюють додаткові можливості для корисливих дій суб'єктів бізнесу. Важливим аспектом є взаємодія різних типів злочинців: від спонтанних опортуністів до організованих груп, які системно використовують воєнну ситуацію для масштабних економічних порушень, що негативно впливає на розвиток бізнесу та інвестиційний клімат [3, с. 165–170].

У межах кримінологічного підходу типологія суб'єктів злочинності в бізнесі під час війни може охоплювати кілька груп. По-перше, «швидкі опортуністи», що використовують хаос і дефіцити для дрібних, одноразових оборудок, часто не планують їх систематично, але завдають значної шкоди окремим підприємствам і споживачам. По-друге, «системні зловмисники-експлуатанти», які адаптують наявні схеми до нових умов і здійснюють більш організовані та повторювані порушення, включно із маніпуляціями із закупівлями та реалізацією товарів [4, с. 245]. По-третє, «організовані групи / корупційні мережі», що координують діяльність у масштабі регіонів і секторів економіки, часто впроваджують багаторівневі схеми відкатів, фіктивних постачань і легалізації незаконних доходів. По-четверте, «економічні злочинці-елітні», які зловживають службовим або корпоративним становищем, використовуючи воєнну ситуацію для особистої вигоди й монополізації ринку [4, с. 245].

Чинники, що сприяють розвитку злочинності в бізнесі під час війни, є багатовимірними та взаємопов'язаними. Серед них ключову роль відіграє ослаблення контролю й державного нагляду, яке виникає через перевантаження правоохоронних органів, нестачу ресурсів і зосередження їхніх зусиль на критичних сферах безпеки держави. Додатково економічна нестабільність, інфляційні процеси, дефіцити товарів і послуг, а також значний тиск на підприємців формують сприятливий ґрунт для здійснення правопорушень. В умовах війни багато бізнес-структур

змушені діяти в умовах швидких змін ринкових і законодавчих умов, що створює додаткові ризики для виникнення економічних кримінальних правопорушень.

Соціально-психологічні аспекти також відіграють значну роль у формуванні передумов для злочинності. Низький рівень довіри до державних інститутів, поширені корупційні практики й традиційна толерантність до дрібних правопорушень формують середовище, в якому суб'єкти бізнесу можуть відчувати можливість безкарного здійснення протиправних дій. У таких умовах зростає ймовірність маніпуляцій із документацією, фіктивних угод, рейдерських захоплень і зловживань під час державних закупівель.

Особливу актуальність у воєнний період набувають проблеми недосконалого законодавства та бюрократичних перепон. Вони створюють додаткові «лазейки», які можуть використовуватися злочинцями для реалізації економічних кримінальних правопорушень. Наприклад, невідповідність законодавчих норм сучасним умовам або затримки у внесенні змін до правил ведення бізнесу дають змогу суб'єктам здійснювати діяльність, яка формально відповідає законам, але фактично завдає шкоди державі чи третім особам. Недосконалість контролю та бюрократичні бар'єри також ускладнюють роботу правоохоронних органів, зменшують ефективність превентивних заходів і підвищують ризик масового виникнення правопорушень [5, с. 113–119].

Отже, інтегрований аналіз економічних, соціально-психологічних і законодавчих чинників дає змогу комплексно оцінити ризики злочинності в бізнесі під час війни та визначити найбільш ефективні напрями запобігання правопорушенням. Це створює основу для формування превентивної стратегії, яка враховує воєнний контекст, особливості бізнес-середовища та соціальні чинники, що впливають на поведінку суб'єктів підприємницької діяльності [5, с. 113–119].

Важливо підкреслити, що воєнна економіка формує нові ризики для бізнесу, як-от рейдерські захоплення підприємств, незаконне присвоєння гуманітарної допомоги, корупційні схеми під час закупівель і поставань, а також маніпуляції на валютному та фінансовому ринках. Аналітичні дослідження показують, що ці ризики тісно пов'язані із локальними й регіональними особливостями, типологією суб'єктів кримінальних правопорушень та наявними можливостями контролю [2, с. 78].

З огляду на це система запобігання злочинності в бізнесі під час війни повинна охоплювати комплекс заходів: посилення контролю над державними закупівлями, розбудову антикорупційних механізмів, прозорість фінансових потоків, підвищення правової культури й корпоративної етики, а також використання сучасних методів аудиту та forensic-експертизи [1, с. 130–132]. Додатково особливу увагу потрібно приділяти цифровізації контролю й запровадженню сучасних аналітичних платформ для виявлення ризиків у реальному часі, що значно підвищує ефективність превентивних заходів.

Ключовим елементом ефективної системи запобігання економічній злочинності в бізнесі під час війни є комплексний і системний підхід, який поєднує кримінологічне оцінювання, економічні й фінансові методи контролю, а також соціально-психологічний аналіз поведінки суб'єктів підприємницької діяльності. Кримінологічне оцінювання дає змогу виявляти типові схеми правопорушень, мотиви та поведінкові стратегії злочинців, а також прогнозувати потенційні ризики. Економічні й фінансові методи контролю забезпечують реальну перевірку господарської діяльності, аналіз фінансових потоків, виявлення фіктивних схем та інших порушень, що можуть завдати значної шкоди державі та бізнесу. Соціально-психологічний аналіз зі свого боку дає змогу оцінити ступінь впливу соціальних і психологічних чинників на поведінку суб'єктів економічних правопорушень, визначити рівень ризику корупційних проявів, а також оцінити ефективність антикорупційних і профілактичних програм [3, с. 165–170].

Водночас під час розробки превентивних заходів потрібно враховувати воєнний контекст, який значно впливає на характер злочинності та методи контролю. Це охоплює зміни в законодавстві, запровадження спеціальних правових режимів і санкційних обмежень, а також особливості діяльності правоохоронних органів у кризових умовах. Наприклад, під час війни прискорюються процеси державних закупівель, виникають форс-мажорні обставини у веденні бізнесу, що потребує оперативного та адаптивного реагування органів контролю. Крім того, воєнні умови вимагають гнучких і водночас системних підходів до моніторингу економічних

процесів, впровадження цифрових платформ для відстеження фінансових потоків, інтеграції інформації між державними органами та бізнес-структурами. Такий комплексний підхід дає змогу не лише запобігати злочинам, але й підвищувати загальний рівень безпеки підприємницької діяльності, зміцнювати довіру до державних інституцій і забезпечувати стійкість економіки у воєнний час [3, с. 165–170].

Для подальших досліджень у сфері злочинності в бізнесі під час війни важливо застосовувати комплексний підхід, що поєднує різноманітні методи кримінологічного аналізу. Зокрема, використання кримінологічного аналізу дає нагоду глибше досліджувати мотиви та поведінкові стратегії суб'єктів злочинної діяльності, виявляти закономірності й тенденції розвитку економічних правопорушень. Статистичні дані дають змогу оцінювати масштаб і динаміку злочинності, аналізувати регіональні особливості та виявляти «гарячі точки» економічних ризиків. Метод кейс-стаді допомагає досліджувати конкретні приклади порушень, їхні наслідки для бізнесу та суспільства, а також ефективність застосованих превентивних заходів. Соціологічні опитування серед підприємців, працівників державних органів і громадськості дають нагоду визначити рівень довіри до державних інституцій, корупційні ризики та чинники, що стимулюють або стримують злочинну активність. Аналіз судових рішень дає змогу вивчити практику кваліфікації економічних кримінальних правопорушень та застосування санкцій, а фінансово-економічний аудит – оцінити фактичні втрати, пов'язані із злочинною діяльністю, та ефективність контролю за господарською діяльністю [2, с. 78].

Особливо перспективним є використання міжнародного досвіду запобігання економічним кримінальним правопорушенням у кризових умовах, зокрема в країнах, що переживали воєнні або постконфліктні періоди. Аналіз таких прикладів дає нагоду адаптувати ефективні моделі превенції до національних умов, враховуючи специфіку українського бізнес-середовища під час війни, законодавчі особливості та існуючі обмеження у сфері контролю. Інтегрування цих даних у національні стратегії запобігання економічній злочинності дає змогу підвищити ефективність превентивних заходів, зменшити економічні втрати та зміцнити довіру суспільства до державних інституцій [5, с. 117]. Такий комплексний підхід забезпечує системне розуміння характеру, масштабів і наслідків злочинної діяльності, що сприяє формуванню ефективних механізмів протидії та захисту бізнесу у воєнний час.

Отже, кримінологічна характеристика злочинності в бізнесі під час війни та розробка системи превенції мають стратегічне значення для захисту економіки, підвищення рівня безпеки підприємницької діяльності й зміцнення суспільної довіри до державних інститутів. Емпіричні дослідження, кейси та інтегровані аналітичні підходи створюють платформу для подальшого розвитку правових та організаційних механізмів запобігання злочинності у воєнний час.

Висновки. Проведене дослідження показало, що воєнний контекст суттєво впливає на характер і масштаби економічної злочинності в бізнесі, створюючи сприятливі умови для шахрайства, рейдерства, зловживань службовим становищем і корупційних схем. Аналіз типології суб'єктів злочинної діяльності дав змогу виділити кілька груп: спонтанні опортуністи, системні зловмисники-експлуатанти, організовані групи та економічні злочинці-елітні, кожна з яких має свої мотиви, методи й рівень впливу на економічні процеси, що потребує диференційованого підходу до запобігання правопорушенням. Ефективність превентивних заходів у воєнний період значною мірою залежить від системного підходу, який поєднує кримінологічне оцінювання, економічний і фінансовий контроль, цифрові методи моніторингу, соціально-психологічний аналіз й урахування змін у законодавстві та спеціальних правових режимів. Комплексне використання кримінологічного аналізу, статистичних даних, кейс-стаді, соціологічних опитувань, аналізу судової практики та фінансово-економічного аудиту дає змогу підвищити ефективність превенції, оцінити економічні наслідки правопорушень і скорегувати заходи реагування. Запропонований системний підхід спрямований на захист економічних інтересів держави та суб'єктів підприємницької діяльності, підвищення прозорості господарської діяльності, зміцнення довіри до державних інституцій і забезпечення стійкості національної економіки в умовах воєнного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левченко Ю. О., Миронюк Т. В. Кримінологічна характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. № 76 (2). С. 126–132.
2. Биков К. Г. Привласнення та розтрата майна як способи вчинення корупційного злочину (ч. 2 ст. 191 КК України). *Новітні кримінально-правові дослідження* : зб. наук. пр. Миколаїв : Гілон, 2017. С. 52–56.
3. Шекун І. В. Відмежування привласнення у сфері службової діяльності. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 6–7. С. 165–170.
4. Мартиненко В. О. Кримінологічна характеристика та запобігання зловживанню владою або службовим становищем / Нац. акад. внутр. справ, 2019. 245 с.
5. Слабченко О. А. Характеристика привласнення як форми суспільно-небезпечного діяння при вчиненні злочину, передбаченого ст. 191 КК України. *Європейські перспективи*. 2012. № 4 (2). С. 113–119.

REFERENCES

1. Levchenko, Yu. O., & Myroniuk, T. V. (2022). Kryminolohichna kharakterystyka pryvlasnennia, roztraty maina abo zavolodinnia nym shliakhom zlovzhyvannia sluzhbovym stanovyschem [Criminological characteristics of embezzlement, embezzlement or taking possession of property through abuse of official position]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia»*. Serii «Pravo», 76 (2). 126–132 [in Ukrainian].
2. Bykov, K. (2017). Pryvlasnennia ta roztrata maina yak sposoby vchynennia koruptsiinoho zlochynu (ch. 2 st. 191 KK Ukrainy) [Misappropriation and embezzlement of property as methods of committing a corruption crime (Part 2 of Article 191 of the Criminal Code of Ukraine)]. *U Novitni kryminalno-pravovi doslidzhennia* : materialy konferentsii. S. 52–56 [in Ukrainian].
3. Shekun, I. V. (2025). Vidmezhuvannia pryvlasnennia u sferi sluzhbovoi diialnosti [Delimitation of appropriation in the sphere of official activity]. *Yevropeyskyi pravnychyi chasopys*, 6–7, 165–170 [in Ukrainian].
4. Martynenko, V. O. (2019). Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zlovzhyvanniu vladoiu abo sluzhbovym stanovyschem [Criminological characteristics and prevention of abuse of power or official position] / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
5. Slabchenko, O. A. (2012). Kharakterystyka pryvlasnennia yak formy suspilno nebezpechnoho diiannia pry vchynenni zlochynu, peredbachenoho st. 191 KK Ukrainy [Characteristics of appropriation as a form of socially dangerous act in the commission of a crime provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine]. *Yevropeiski perspektyvy*, 4 (2), 113–119 [in Ukrainian].

B. Ye. Malov. CRIMINOLOGY AND PREVENTION OF CRIME IN BUSINESS DURING WAR

The article is devoted to the criminological characteristics and prevention of crime in the business sphere in wartime. The main factors contributing to economic offenses are analyzed, in particular, the weakening of control and state supervision, economic instability, deficits, pressure on entrepreneurs, socio-psychological aspects and imperfection of legislation. The typology of criminal activity subjects is highlighted, their motives, methods and level of influence on economic processes are determined. A systematic approach to crime prevention is proposed, which combines criminological analysis, economic and financial control methods, digital monitoring platforms and socio-psychological analysis. Special attention is paid to the integration of international experience to increase the effectiveness of preventive measures. The results of the study can be used to form a national strategy for preventing economic crime and protecting business structures in wartime, increasing transparency of activities and strengthening trust in state institutions.

Keywords: economic crime, business, criminological characteristics, prevention, crime subjects, systemic approach, socio-psychological analysis.